

УДК 821.161.2

«FOR BETTER - FOR WORSE»: AN UNKNOWN AUTODOCUMENTARY PROSE**«І В ГОРІ, І В РАДОСТІ»: НЕВІДОМА АВТОДОКУМЕНТАЛЬНА ПРОЗА****Kalashnikova O.L./ Калашнікова О.Л.***d.f.n., prof./ д.ф.н., проф*

ORCID: 0000-0003-3584-1427

*University of customs and finance, Dnipro, V.Vernadsky 2/4, 49000**Університет митної справи та фінансів, Дніпро, вул. В. Вернадського 2/4, 49000*

Анотація. У статті розглянуто невідомий в Україні та інших пострадянських країнах пам'ятник мемуаристики початку ХХ століття: «Автобіографія Володимира Володимировича Муравйова-Апостола-Короб'їна», що доповнює існуючі уявлення не тільки про бурхливу епоху початку минулого століття в історії, а й про процес розвитку автодокументальної прози першої третини ХХ століття. Український переклад англійського тексту мемуарів здійснено і підготовлено до видання А. Калашніковою із залученням історичних праць, архівних документів, особистого листування автора мемуарів. Видання українського перекладу тексту «Автобіографії» в Сполучених Штатах Америки взяв на себе онук мемуариста, Ніколас Муравйов-Апостол-Короб'їн, нащадок гетьмана лівобережної України Данила Апостола і декабристів Муравйових. Об'єктом аналізу став текст українського перекладу, люб'язно наданий перекладачем. Розглянуто історію написання і публікації в 2007 р. англійського варіанту тексту мемуарів, художню структуру «Автобіографії», що відтворює жанровий канон мемуарів. Позначено коло персонажів твору, до якого увійшли десятки політичних фігур кінця ХІХ-першої третини ХХ ст., діячів культури і мистецтва. Досліджується стиль цього пам'ятника автодокументальної літератури, що поєднує особистісну інтонацію із суворим формалізованим стилем документа, коли ефект симультанності того, що відбувається створюється завдяки особливому оформленню тексту мемуарів у вигляді фрагментів-реплік, що імітують стиль щоденника і надають оповіданню хронікальний характер. Включення до «Автобіографії» любовної сюжетної лінії, побудованої на історії стосунків мемуариста з Надією Терещенко, донькою Федора Артемійовича Терещенко, відомого українського підприємця, мецената, почесного громадянина Києва, засновника художньої галереї, відкритої у власному будинку для громадського відвідування, зближує твір з белетристикою і розширює коло адресатів, до яких звернено висловлювання автора. Публікація українського перекладу книги має стати подією і для нашої культури. А самі мемуари, безперечно, стануть об'єктом наукового вивчення і істориків, і літературознавців, і мистецтвознавців, яким відкриються не лише невідомі факти культурного розвитку, а й нове ім'я письменника-мемуариста – Володимира Володимировича Муравйова-Апостола-Короб'їна.

Ключові слова: автобіографія, автодокументальні жанри, стиль, мемуаристика, Муравйов-Апостол-Короб'їн, Надія Терещенко.

Вступ.

Зростаючий останніми роками інтерес до автодокументальної літератури робить актуальним залучення до орбіти наукових досліджень мало чи зовсім невідомих творів мемуарної літератури. Однією з таких пам'яток мемуаристики початку ХХ століття є "Автобіографія Володимира Володимировича Муравйова-Апостола-Короб'їна", яка розширює наші уявлення не лише про бурхливу епоху початку минулого століття, а й про розвиток автодокументальної прози в першій половині ХХ століття, доповнюючи знання про культуру України того часу та її зв'язок з сьогоденням.

Історія знайомства з текстом *Автобіографії* така: онук автора мемуарів, нащадок гетьмана лівобережної України Данила Апостола та декабристів Муравйових, Ніколас Муравйов-Апостол-Короб'їн, який живе в США, задумав проєкт відродження садиби Муравйових-Апостолів свого славного предка, сьогодні, на жаль, занедбанної та майже забутої.

Сучасний вигляд палацу Муравйових-Апостолів, української садиби кінця XVIII -початку XIX століть

Чого тільки не бачив палац Муравйових-Апостолів за своє життя: тут була і агропрофшкола, і технікум свинарства і нарешті зооветеринарний технікум, який, як зазначено у Вікіпедії, «існує тут і дотепер. Пейзажний парк із залишками саду бароко був оголошений пам'яткою садово-паркового мистецтва місцевого значення, що не завадило будівництву стадіону на його території»[3].

Ніколас Муравйов-Апостол-Короб'їн приїхав на батьківщину предків, щоб на власні очі побачити родове гніздо, де жив його пращур Іван Муравйов-Апостол, який першим отримав право приєднати до свого прізвища славне прізвище матері – Олени Петрівни Апостол, онуки Данила Апостола. Тут жили й сини Івана Муравйова-Апостола: Матвій, Сергій та Іполит, які стали декабристами, тут жила і їхня сестра, Катерина Іванівна Муравйова-Апостол, майбутня мати автора мемуарів Володимира Муравйова-Апостола-Короб'їна. Саме в цьому маєтку, побудованому в 1806 р. у бароково-класицистичному стилі, збиралися майбутні декабристи: Пестель, Лорер, Лунін та брати Муравйови-Апостоли.

Перекладачем під час візиту Ніколаса Муравйова-Апостола-Короб'їна до України була Анастасія Калашникова, якій Ніколас запропонував зробити переклад українською мовою англійського варіанта мемуарів, виданого в Америці у 2007 р.

Нащадок славних дворянських родів приїхав на Полтавщину, до Хомутця, щоб побачити вмираючий маєток Муравйових-Апостолів та продумати план відновлення будівлі і садиби як меморіально-туристичного комплексу.

Саме з ініціативи цієї дивовижної людини та з її благословення Анастасією Калашниковою було здійснено переклад українською мовою. Ця робота вимагала від перекладача звернення до історичних праць, архівних документів, особистого листування автора мемуарів і була, нарешті, завершена. Зараз книга готується до видання двома мовами в Америці. Сподіваємося, що незабаром вона з'явиться і в Україні. Рукопис українського перекладу, люб'язно наданий перекладачем, і став об'єктом аналізу в нашій статті.

Основний текст.

АВТОБІОГРАФІЯ
|
ВЛАДИМИРА
ВЛАДИМИРОВИЧА
МУРАВЬЕВА-АПОСТОЛА-КОРОБЬИНА

"Автобіографія Володимира Володимировича Муравйова-Апостола-Короб'їна" була написана у 1937 році, а опублікована лише за 70 років *.

Оригінал рукопису (точніше, машинопису) тексту знаходиться в бібліотеці Лозанського університету, куди вдовою автора на зберігання було передано сімейний архів. У мемуарах використано і *Щоденник росіянина за кордоном*, який вів В.Муравйов-Апостол-Короб'їн з 1914 по 1919 рр., щодня розповідаючи в ньому про все, «що могло б так чи інакше вплинути на долю нації, особливо на долю моєї країни». Саме в Лозанні в 1966 р. Ніколас Муравйов-Апостол-Короб'їн, онук, що приїхав погостювати до бабусі, і дізнався про цю реліквію, значення якої, безсумнівно, заслуговувало на те, щоб про неї дізналися на Батьківщині. Саме в Лозанні Ніколас дав обіцянку опублікувати текст рукопису. Обіцянки своєї він додержав.

Однак, надруковані англійською мовою мемуари поки що не осмислені ані в історичному, ані в літературознавчому аспектах. Попереджаючи публікацію *Автобіографії*, перекладеної українською мовою, спробуємо позначити деякі особливості поетики цієї пам'ятки мемуаристики, що містить найцікавішу інформацію про події переломної доби, її персонажів, характери та спосіб бачення світу.

Жанровий канон чітко збережений в *Автобіографії*, побудованій за хронологічним принципом розповіді про долю головного героя від народження і практично до смерті, бо Володимир Володимирович помер через чотири місяці після закінчення роботи над рукописом, який він подарував дружині, Надії Федорівні (у дівоцтві Терещенко), під час сімейного святкування 28 травня 1937 року, влаштованого на честь п'ятдесятиріччя його державної служби.

Твір складається з *Прологу*, написаного автором, 13 розділів (*Ранні роки, Навчання, Зв'язок з декабристами, Міністерство закордонних справ, Моє перше призначення: Мадрид, Сербські зв'язки, З Афін до Берліна, У Будапешті на посаді Тимчасового повіреного, Нарешті вільний, Захід сонця епохи, У роки війни, І знову Канни, У Швейцарію на відпочинок*) та *Епілогу*, що належить, як і коротка *Передмова*, перу Ніколаса Муравйова-Апостола. До книги також включені

генеалогічні таблиці та фотокопії деяких важливих документів (Виписка з Загального Гербовника дворянських родів Всеросійської імперії, Свідоцтво про народження та хрестини та Некролог у «Tribune de Genève»).

Його Ясновельможність Володимир Володимирович Мурав'юв-Апостол-Короб'їн. Портрет. Полотно, олія, 90×110 см. Габріель Ферр'є. Париж. 1911 р. Світлина*.

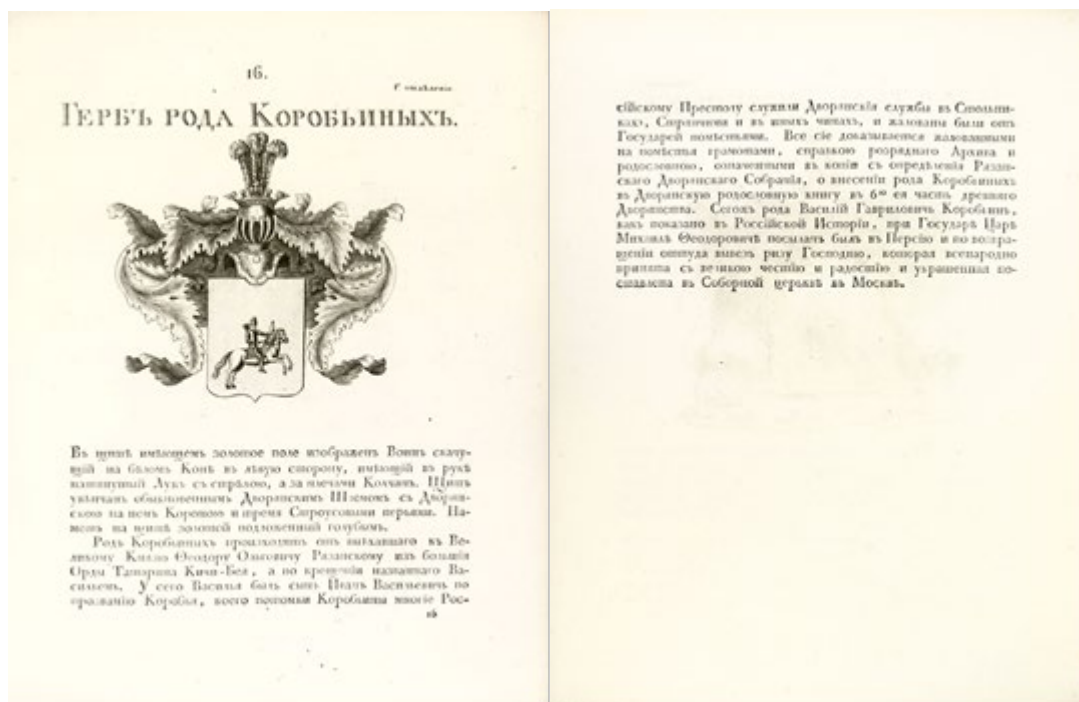
Як і вимагає жанрова матриця, автобіографія починається з родоводу головного героя, що відразу ж включає історію приватної людини до контексту державного життя Російської Імперії, бо вже за народженням Володимир був причетним до історичних віх біографії держави. Батько мемуариста, Володимир Короб'їн, походив із роду одного з трьох синів золотоординського хана – Кічібея, який у 1402 р. перейшов на службу до Великого Князя Рязанського Федора Ольговича і був хрещений під ім'ям Селіван. Від імені сина Селівана «Коробія» і пішло прізвище Короб'їних, внесене до 6 тому *Оксамитової книги* як прізвище найдавнішого дворянського роду, який перервався тільки на Володимирі Володимировичу Короб'їні, що народився у 1864 р.

Мати автора мемуарів, Катерина Іванівна Мурав'юва-Апостол, була сестрою декабристів – Матвія, Сергія та Іполита. І саме на прохання дядька Володимира Володимировича, Матвія Мурав'юва-Апостола, який побачив великі задатки в племіннику, цар своїм указом дозволив додати до прізвища Володимира Короб'їна прізвище його дядька по материнській лінії. Так Володимир Володимирович став Мурав'ювим-Апостолом-Короб'їним і жодного разу в житті не осоромив своїх славних предків.

Історія кохання та другого шлюбу Володимира з Надією Терещенко включає до орбіти оповіді ще одне знакове для історії культури України ім'я – Федора Артемійовича Терещенка, батька другої дружини автора мемуарів, відомого українського цукрозаводчика, землевласника, мецената та колекціонера, почесного громадянина Києва, який вів своє походження від старшини лохвицького козацького полку. Саме від батька, пристрасного колекціонера, який зібрав величезну колекцію творів тогочасного живопису і в Києві у 1887 р. відкрив для громадського огляду художню галерею у

прибудованому до власного будинку спеціальному приміщенні¹, Надія Федорівна (як і її онук – Ніколас Муравйов-Апостол-Короб'їн) успадкувала хист до благодійності і до художньої культури. Так поєдналися два славних українських роди: Терещенків і Апостолів [2].

Герб Короб'їних. Частина III Загального Гербовника дворянських родів Всеросійської імперії, стор.16.*

Персонажами автодокументальної прози виявляються не лише головний її герой – державний діяч, дипломат, нащадок трьох знаменитих дворянських фамілій Володимир Володимирович Муравйов-Апостол-Короб'їн, а й десятки політичних постатей кінця XIX-першої третини XX ст., діячів культури та мистецтва. Победоносцев, Ф.М.Достоевський, принц Олександр Ольденбургський, брати Набокови, Дмитро та Сергій, Лев Іславін, пізніше міністр Монтенегро (Чорногорії) були учасниками життя юного Володимира. Імператори і Великі князі (від Олександра III до Миколи II), королі та королеви всіх європейських держав та їх родичі залучені до орбіти сповненого подіями життя Муравйова-Апостола-Короб'їна, який у своїх мемуарах показав історію Європи на межі XIX-XX ст., часів першої світової війни, російської революції та передвоєнних 1930-х рр. через призму історії свого приватного життя, пов'язаного з життям суспільним і політичним.

Особливий оповідальний пласт мемуарів – опис художнього життя кінця XIX-першої третини XX ст. Будучи всебічно обдарованим, професійно займаючись співом та театром, В. Муравйов-Апостол-Короб'їн був залучений до театрального життя і своєї країни, і тих держав, де проходила його дипломатична служба. Його знайомцями були відомі співаки Массіні, Котоні, Ферні-Джермано, Баттістіні, Шаляпін, Собінов, Зельма Курц, Фелія Литвін. А під час жахливого

¹ Зібрані Федором Терещенком твори склали основу київського Музею мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків.

голоду 1891 р. на благодійному концерті в Училищі правознавства Володимир Володимирович заспівав два романси Чайковського під акомпанемент самого великого майстра.

Письменницький талант мемуариста відчутний у численних жанрових сценках, побудованих на діалогах та живописних описах. Декількома штрихами автору вдається описати характер персонажа, як, скажімо, в описі епізоду, коли самозакоханий і впевнений у власній винятковості імператор Вільгельм несподівано прибув до Потсдама, щоб привітати імператрицю Марію Федорівну: «Рано вранці ми були на станції, коли дізналися, що імператор теж буде там, щоб зустріти поїзд імператриці. За п'ять хвилин до прибуття поїзда імператор ефектно з'явився зі своїм ад'ютантом (aide-de-camp). Помітивши мене, він підійшов і привітав нас, демонструючи величезний букет чудових троянд, який тримав у руках, він сказав: *"Признайтеся, що мої троянди красивіші, ніж ваші"*. *"Так, Ваша Величність, - відповів я, - але це цілком природно, бо у Вас імператорські троянди, а у нас всього лише посольські"*. *"О, це правда, мої з моєї власної оранжереї"*, – сказав імператор із задоволеною усмішкою»².

Ефект симультанності того, що відбувається створюється і спеціальним оформленням тексту спогадів як деяких фрагментів-реплік, що імітують стиль щоденника і надають розповіді хронікальний характер. А включення до розповіді занесених колись до *Щоденника* автора мемуарів розмов та пізніших документальних свідчень дозволяє органічно поєднувати особистісну інтонацію та суворий формалізований стиль документа.

Події, описані в мемуарах В. Муравйова-Апостола-Короб'їна, охоплюють величезний період часу, оповідаючи про життя, «яке, – як пише в *Передмові* онук мемуариста Ніколас Муравйов-Апостол-Короб'їн, – почалося, коли Авраам Лінкольн ще був, а закінчилося за чотири роки до Перл-Харбору». Автор мемуарів описує як свідок події державного життя з часів правління Олександра III, коронація якого виявилася безпосередньо пов'язаною з історією зміни прізвища автора з Короб'їна на Муравйова-Апостола-Короб'їна, і до драматичних часів післяреволюційної еміграції, що поставила багатьох емігрантів у становище знедолених. Географія мемуарів позначена у назвах глав.

Проте навряд чи правильно визначати жанр мемуарної прози В.В. Муравйова-Апостола-Короб'їна лише як автобіографію політичного діяча, дипломата. Незважаючи на всю скрупульозність в описі політичних подій свого часу, які постійно перебувають у фокусі зображення, автор особливе місце віддає історії кохання, яке назавжди пов'язало його долю з долею Надії Федорівни Терещенко.

Мемуари відкриваються словами подяки дружині, яка наполягла на їхньому створенні, і закінчуються розповіддю про діяльність Надії Федорівни на благо своєї Батьківщини в еміграції у міжнародному Червоному Хресті.

І зовсім не здається дивним, що, Ніколас Муравйов-Апостол-Короб'їн, онук мемуариста, який виконав обіцянку, дану в 1966 р. своїй бабусі, завершує англійський переклад тексту публікації мемуарів свого діда фотографією Надії

² Тут і в подальшому цитується текст рукопису українського перекладу «Автобіографії».

Федорівни, яка пережила чоловіка на 30 років, але зберегла любов і вірність цьому коханню, настільки лірично описаному в *Автобіографії* В. В. Муравйова-Апостола-Короб'їна. А зроблений онуком підпис під цією фотографією зовсім не виглядає якоюсь банальністю.

Володимир і Надія. 1909 рік*

«Надія, кохана дружина Володимира у Бурсинелі. Швейцарія 1955 рік»*

Включення до *Автобіографії* любовної сюжетної лінії, побудованої на історії відносин мемуариста з Надією Федорівною Терещенко, зближує твір з белетристикою та розширює поле адресата, до якого звернено висловлювання автора. Значення любовної лінії підкреслив і онук мемуариста, Ніколас Муравйов-Апостол-Короб'їн, назвавши підготовлений і виданий ним в США англійський переклад мемуарів свого діда: *«For Better - For Worse: the Autobiography of Vladimir Vladimirovitch Mouravieff-Apostol-Korobyine»* («І в горі, і в радості: Автобіографія Володимира Володимировича Муравйова-Апостола-Короб'їна»)

Розмірковуючи над характером записок і долею свого славного діда, Ніколас Муравйов-Апостол завершив *Передмову* такими словами: *"Здається, що ця велика людина живе серед нас, весело розповідаючи цікаві історії, кружляючи у вихорі свого неспокійного часу поряд з відомими персонажами."*

Зрештою час тане, і читач бачить цю людину тою, якою вона була: дбайливим чоловіком і батьком, котрий любив світ, у якому знайшов себе – в горі та в радості”.

Висновки.

Аналіз історії написання і публікації *Автобіографії* Володимира Володимировича Муравйова-Апостола-Короб’їна, системи персонажів, характерології, наративної стратегії автора і типу графічного рішення тексту, художньої структури твору і особливої ролі любовної сюжетної лінії в ньому дозволяють розглядати *Автобіографію* як важливу і цікаву сторінку розвитку автодокументальної прози першої половини ХХ ст. Публікація українського перекладу книги, як видається, має стати подією і для нашої культури. А самі мемуари, безперечно, стануть об’єктом наукового вивчення і істориків, і літературознавців, і мистецтвознавців, яким відкриються не лише невідомі факти культурного розвитку, а й нове ім’я письменника-мемуариста – Володимира Володимировича Муравйова-Апостола-Короб’їна.

Автор статті висловлює вдячність пану Ніколасу Муравйову-Апостолу-Короб’їну, який дозволив використати деякі документальні матеріали з сімейних архівів і англomовного видання *Автобіографії*, а також українському перекладачу твору Анастасії Калашниковій, яка познайомила з рукописом невідомої пам’ятки мемуарно-автобіографічної літератури першої половини ХХ ст.

Література

1. For Better - For Worse: the Autobiography of Vladimir Vladimirovitch Mouravieff-Apostol-Korobyine. – North Charleston, South Carolina: Book-Surge Publishing, 2007. – 139 p.

2. Історія України в особах [Текст]: ХІХ століття / Автори: В.С.Шандра, Т.Б.Ананьєва; С.Г.Біленький, І.І.Глизь та ін. Худож. В.О.Павленко. – К.: Україна, 2015. – 368 с. : іл.

3. Палац Муравйових-Апостолів. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Палац_Муравйових-Апостолів

References.

1. For Better - For Worse: the Autobiography of Vladimir Vladimirovitch Mouravieff-Apostol-Korobyine. – North Charleston, South Carolina: Book-Surge Publishing, 2007. – 139 p.

2. Istorya Ukrayiny v osobakh [Tekst]: XIX stolittya / Avtory: V.S.Shandra, T.B.Anan'yeva; S.H.Bilen'kyu, I.I.Hlyz' ta in.Khudozh. V.O.Pavlenko. - K.: Ukrayina, 2015. - 368 s. : il.

3. Palats Muravyovykh-Apostoliv. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Palats_Muravyovykh-Apostoliv

Abstract. *The article deals with the memoirs of the beginning of the twentieth century unknown in Ukraine and in other post-Soviet countries: “The Autobiography of Vladimir Mouravieff-Apostol-Korobyine”, supplementing existing ideas not only about the turbulent era of the last century in the history but also about the development of the autodocumentary prose in the first third of the 20th century. Ukrainian translation of the English text of memoirs was done and prepared for publication by A. Kalashnykova involving historical works, archival documents, and private correspondence of the author of memoirs. The grandson of the memoirist Nicholas Mouravieff-Apostol-Korobyine, a*

descendant of Ukrainian Hetman Danylo Apostol and of the Mouravieff Decembrists is preparing the publication of the Ukrainian translation of the “Autobiography” text in the United States. The analysis object in the article is the text of the translation, kindly provided by the translator. The article deals with the history of writing and publishing of the English version of the memoir text in 2007, the “Autobiography” artistic structure subordinated the genre canon of memoirs. We outline a range of characters in this work, which included dozens of the political figures, culture, and art figures of the end of the 19th -first third of the 20th century. We study the style of this monument of the autodocumentary literature, which combines a personal tone with the strictly formalized style of the document when the effect of the immediacy of the events is created by a special design of the memoirs’ text by the fragments-remarks, imitating the style of a diary and giving to the narration a chronicle character. The inclusion of a love story line into the plot of the “Autobiography”, built on the history of the relationship of the memoirist with Nadiya Terestchenko, the daughter of Fyodor Artemiyovych Terestchenko, (a well-known Ukrainian businessman, philanthropist, honorary citizen of Kyiv, the founder of an art gallery opened in his own house for public visits), brings this work closer to the fiction, and extends the range of the readers to whom the author’s statement is turned. The publication of the Ukrainian translation of the book should become an event for our culture as well. The memoirs themselves will undoubtedly become the object of scientific study by historians, literary critics, and art critics, who will discover not only unknown facts of cultural development but also the new name of the memoirist – Volodymyr Volodymyrovych Mouravieff-Apostol-Korobyine.

Key words: autobiography, autodocumentary genres, style, memoirs, Mouravieff-Apostol-Korobyine, Nadiya Terestchenko.

* Усі фотографії, представлені у статті, взяті з англomовного видання «Автобіографії» з дозволу Ніколаса Муравйова-Апостола-Короб’їна.